

جغرافیای مطالعات برنامه درسی در ایران: قلمرو روش‌شناسی

Geography of Curriculum Studies in Iran: Methodological Territory

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۱۲/۲۰

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۱۰/۲۵

Behrouz Rahimi

بهروز رحیمی *

Marziyeh Dehghani

مرضیه دهقانی **

Abstract: The purpose of the present study is to investigate and represent the methodology domain in the geography of curriculum studies in Iran. The research method is descriptive and quantitative and in terms of purpose is applied research and has been done by document analysis method. The statistical population of the study was specialized journals of Iranian Curriculum Studies Association which used simple random sampling method (121 articles) to estimate sample size. Data collection tools, content analysis checklist, "Domain of Methodology in Geography Curriculum Studies" and data analysis method were selected based on descriptive and interpretive analysis indices. The results showed that the methodology domain in the geography of the curriculum studies of Iran is a small and limited domain. Out of 31 articles (91.74%), only 16 (47.36%) of the total articles were in the field of methodology. Of these, 24 article (19.83%) had the highest frequency related to content analysis research and the least frequency with 1 article (0.83%) belonged to narrative research, combined research, theoretical research and normative research. Finally, according to the findings of the research, some suggestions were made to improve the status and extend the scope of methodology in the geography of curriculum studies in Iran.

Keywords: Geography Curriculum Studies, Curriculum, Methodology, Curriculum Area in Iran

چکیده: هدف از اجرای پژوهش حاضر، بررسی و بازنمایی قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی در ایران بود. روش پژوهش، توصیفی و از نوع کمی و از نظر هدف جزو پژوهش‌های کاربردی بوده و به روش تحلیل مستندات انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش، نشریه‌های تخصصی انجمن مطالعات برنامه درسی ایران بود که به‌منظور برآورد حجم نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده (۱۲۱ مقاله) استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها، سیاهه واریسی تحلیل محتوا «دامنه قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی» و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس شاخص‌های تحلیل توصیفی و تفسیری انتخاب شد. نتایج نشان داد قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران، قلمرویی کوچک و محدود است. سهم کل مقاله‌های مرتبط با قلمرو روش‌شناسی از تعداد ۳۱ روش (۹۱/۷۴ درصد) تنها ۱۶ روش (۴۷/۳۶ درصد) بود که از این بین بیشترین فراوانی با تعداد ۲۴ مقاله (۱۹/۸۳ درصد) به پژوهش کاوش تحلیل محتوا و کمترین فراوانی با تعداد ۱ مقاله (۰/۸۳) به پژوهش‌های پژوهش‌روایی، پژوهش تلفیقی، پژوهش نظریه‌ای و پژوهش‌های تجاری تعلق داشته است. در پایان با توجه به یافته‌های پژوهش، به‌منظور بهبود وضعیت و گسترش قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی در ایران پیشنهادهایی ارائه شد.

واژگان کلیدی: جغرافیای مطالعات برنامه درسی، برنامه درسی، روش‌شناسی، قلمرو برنامه درسی

* دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تهران

** عضو هیئت علمی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)

(dehghani_m33@ut.ac.ir)

مقدمه

امروزه رشته مطالعات برنامه درسی قلمرو تخصصی و مطالعاتی بوده و دستاوردهای مفهومی و علمی گسترده‌ای دارد. برنامه درسی به عنوان یک قلمرو تخصصی، حوزه‌ای متنوع و پیچیده است (برونر^۱، ۲۰۰۲، ص ۴۴) و اینکه چه چیزی را دربر می‌گیرد و حدود و ثغور آن چیست، همواره محل بحث و مشاجره بوده است (کریمی، حجازی و طباطبائی، ۱۳۹۴). از ای رو، یکی از مهم‌ترین مباحثی که در بین متخصصان برنامه درسی از دیرباز وجود داشته، بحث حدود و ثغور برنامه درسی است. به عبارت روشن‌تر، اگر بخواهیم مرزهای نسبی یک حوزه تخصصی برنامه درسی را تبیین کنیم، باید بررسی کنیم که چه مسائل و موضوعاتی مورد توجه صاحب‌نظران و متخصصان برنامه درسی است. البته متخصصان برنامه درسی اغلب درباره آنچه قلمرو یا ابعاد معرفتی برنامه درسی را نشان می‌دهد، توافق ندارند. به عنوان نمونه، جان مک‌نیل^۲ (۲۰۰۶) ابعاد و حدود و ثغور حوزه برنامه درسی را در چهار قسمت تعریف کرده است: جهت‌گیری‌های برنامه درسی، برنامه‌ریزی درسی، مدیریت برنامه درسی و پژوهش برنامه درسی. همچنین کونلی و لانتز^۳ (۱۹۹۱) چهار بُعد معرفتی یا موضوع برای حوزه برنامه درسی قائل بودند که عبارت‌اند از: ساخت برنامه درسی، مدیریت برنامه درسی، مطالعه برنامه درسی و ماهیت برنامه درسی (امین‌خندقی، ۱۳۸۹).

همان‌طور که اشاره شد، در رابطه با ابعاد و قلمرو معرفتی یا به عبارتی، حدود و ثغور رشته مطالعات برنامه درسی میان صاحب‌نظران آن توافق نظر وجود ندارد و از سوی دیگر، قلمروی این رشته همچنان به واسطه مطالعات و پژوهش‌های گوناگون در حال شناسایی یا گسترش موضوعی بوده که این موضوع حاکی از پویایی و تحول مداوم رشته است.

به عبارت بهتر، تعیین حدود و ثغور و همچنین تحول و پویایی و رشته برنامه درسی را می‌توان با عبارتی که فتحی و اجارگاه (۱۳۹۲، ص ۲۰)، از آن با عنوان «جغرافیای برنامه درسی^۴» نام برده است، تبیین کرد. منظور از این عبارت که به عنوان یکی از شواهد تحول رشته و گذر از برنامه‌ریزی درسی از آن یاد می‌شود، استناد به

1. Brunner

2. John McNeil

3. Connelly & Lantz

4. Curriculum geography

مطالعات و آثار متعددی است که درصدد تبیین قلمرو مطالعاتی در این حوزه معرفتی هستند. در چنین وضعیتی، برنامه درسی یک قلمرو مطالعه حرفه‌ای پنداشته می‌شود که در آن متخصصان و صاحب‌نظران به پژوهش‌های نظری و عملی اقدام می‌کنند. در این زمینه، منظور از برنامه درسی به‌عنوان یک رشته مطالعاتی، پیشبرد و توسعه دانش و یافته‌های علمی در خصوص برنامه درسی و نظام‌های برنامه درسی است. (بوشامپ^۱، ۱۹۸۲، ص ۶۱). به منظور، تبیین جغرافیای رشته برنامه درسی می‌توان به تعیین حدود و ثغور و قلمروهایی که در رشته مورد توجه قرار می‌گیرند، اقدام نمود. (زایس^۲، ۱۹۷۶، ص ۴)؛ به عبارت روشن‌تر، به منظور تعیین حد و مرز رشته می‌توانیم بررسی کنیم چه قلمروهای پژوهشی برای رشته توسط متخصصان آن رشته تبیین شده است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۲، ص ۲۰).

با توجه مطالب فوق که بیانگر اهمیت و ضرورت غیرقابل انکار پژوهش در تمامیت رشته برنامه درسی (قلمرو موضوعی و قلمرو روش‌شناسی) است، می‌توان گفت یکی از قلمروهایی که نقشی مهم در گسترش قلمرویی رشته دارد، «پژوهش برنامه درسی»^۳ است. پژوهش برنامه درسی، مجموعه فعالیت‌ها و روش‌هایی است که به مفهومی‌سازی و فهم برنامه درسی منجر می‌شود. برخی از فعالیت‌های مطرح در این بعد معرفتی عبارت‌اند از: طرح مفروضات و فرضیات علمی در برخورد با پدیده‌های مرتبط با برنامه درسی، بهره‌گیری از پژوهش‌های نظام‌مند به منظور حل مسائل برنامه درسی، تأکید بر مطالعه و پژوهش در مواجهه با مسائل برنامه درسی، دستیابی به بینش‌های جدید درباره مسائل برنامه درسی با اتکا به پژوهش و طرح پرسش‌های جدید در ارتباط با مسائل برنامه درسی بر اساس رویه‌های علمی و پژوهشی و غیره (امین خندقی، ۱۳۸۹). پژوهش برنامه درسی را می‌توان شامل دو بُعد جداگانه اما مرتبط به هم دانست؛ یک بُعد مربوط به قلمروها یا موضوعات مطالعاتی در حوزه معرفتی رشته که برخی از این قلمروها از سوی صاحب‌نظران رشته معرفی شده‌اند (کونلی و لانتز، مک‌نیل، شوبرت و ...) اشاره شد. بنابراین در این بُعد و در رابطه با قلمرو مطالعاتی، همه پژوهش‌ها متمرکز بر واکاوی یا معرفی قلمرو موضوعی یا مأموریتی جدید برای رشته هستند. اما در بُعد دیگر که ناظر بر قلمرو روش‌شناسی

1. Beauchamp

2. Zais

3. curriculum research

رشته است، هدف از اجرای پژوهش، افزودن به روش‌های پژوهش مختص مطالعات برنامه درسی یا استفاده از این روش‌های اختصاصی و جدید به عنوان ابزاری در راستای بُعد اول یا همان قلمرو مطالعاتی است.

هرچند قلمرو پژوهش برنامه درسی گسترده است و شامل رویکردها، پارادایم‌ها، ابزارها، چارچوب‌شناسی و غیره می‌شود، اما همان‌طور که به آن اشاره شد، یکی از مهم‌ترین ابعاد آن در تمامی پژوهش‌ها، روش‌شناسی است که به معنی تدوین و تنظیم شیوه‌ها و اقدامات نظام‌یافته و دارای انسجام منطقی در پژوهش علمی به منظور دستیابی به دانش بوده و دربرگیرنده مبانی، اصول و چارچوب اقدامات معین در هر پژوهش است (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵). ضرورت توجه ویژه به روش‌شناسی در پژوهش‌ها از آن جهت است که این روش‌ها و ابزارهای پژوهش خاص آنها در آموزش عالی که حوزه مطالعه و پژوهش شناخته شده‌ای است (تایت^۱، ۲۰۱۲)، جایگاه خاصی برای پاسخگویی به نیازها و مسائل موجود پیدا کرده‌اند (آلدریچ^۲، ۲۰۰۵). تراورس^۳ (۲۰۰۹) و تایلر^۴ (۲۰۰۹) و کافی^۵ (۲۰۰۹) تأکید داشتند که اثربخشی پژوهش‌ها در حوزه تعلیم و تربیت، مستلزم نوآوری در روش‌هاست. اسکات و موریسون^۶ (۲۰۰۶) روش‌های پژوهش را شامل رویه‌ها و قواعدی ذکر می‌کند که پژوهشگران را مطمئن می‌سازد که شناخت و معرفت تولید شده به وسیله آنها دارای و اعتبار و روایی است.

یکی از وجوه اهمیت روش‌شناسی پژوهش در رشته برنامه درسی، ارتباط متقابل آن با قلمرو موضوعی این رشته است. به عبارت روشن‌تر، در نتیجه رواج تنوع و تکثر روش‌شناسی پژوهش در حوزه برنامه درسی، اساساً فهم متفاوتی از حدود و ثغور این قلمرو مطالعاتی یا موضوعات و سوژه‌های قابل مطالعه و بررسی در این حوزه حاصل شده و می‌توان به درک تازه‌ای از ابعاد و مأموریت رشته رسید. مگر نه چنین است که حد و مرز هر رشته یا قلمرو علمی را با اتکا به پرسش‌هایی که در آن قلمرو قابل کاویدن و پاسخ دادن است، می‌یابیم؟ پس بسط روش‌شناسی پژوهش در حوزه برنامه درسی از آنجا که به بسط و توسعه پرسش‌های قابل طرح، پیگیری و پاسخگویی در

1. Tight

2. Aldrich

3. Travers

4. Taylor

5. Coffey

6. Scott & Morrison

این رشته می‌انجامد، درک متفاوتی از حدود و ثغور و مأموریت‌های این رشته را به دنبال خواهد داشت. یعنی بسط مفهومی و موضوعی رشته برنامه درسی را می‌توان مرهون و معلول تنوع روش‌شناسی نیز دانست (مهرمحمدی، ۱۳۹۳)

در ادبیات نظری و پژوهشی رشته برنامه درسی نمونه‌های متعددی در رابطه با هر دو قلمرو موضوعی و روش‌شناسی پژوهش‌های برنامه درسی می‌توان پیدا کرد. به‌عنوان نمونه‌ای از پژوهش‌های مربوط به قلمرو موضوعی می‌توان به پژوهش مائوریتز جانسون^۱ (۱۹۷۱-۱۹۷۰) اشاره کرد؛ او ابعاد پژوهش برنامه درسی و آموزش را مشخص و در هر یک از ابعاد، برخی متغیرهای پژوهشی مستقل و وابسته را تعیین کرده است. این ابعاد هفده‌گانه عبارت‌اند از: هماهنگی برنامه درسی؛ معیارهای انتخاب؛ معیارهای سازمان‌دهی؛ فرایند برنامه‌ریزی درسی؛ فرایند ارزیابی برنامه درسی؛ فرایند نظارت آموزشی؛ معیارهای انتخاب محتوا؛ معیارهای انتخاب فعالیت؛ معیارهای سازمان‌دهی تجربه یادگیری؛ معیارهای طراحی فعالیت ارائه؛ معیارهای طراحی فرایند کنترل و نظارت؛ فرایند برنامه‌ریزی آموزش؛ فرایند ارزیابی طرح‌های آموزش؛ معیارهای مربوط به مهارت و فنون ارائه؛ معیارهای مربوط به مهارت و فنون کنترل و نظارت؛ فرایندهای آموزشی و فرایند ارزشیابی آموزش. اما در رابطه با قلمرو روش‌شناسی می‌توان به کتاب مشهور ادموند سی. شورت^۲ (۱۹۹۱) با عنوان «روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی»^۳ اشاره کرد. او در اثر خود هفده روش شامل: پژوهش فلسفی، کاوشگری فلسفی، جستار نظرورزان، پژوهش قوم‌نگارانه و غیره را به‌عنوان روش‌های مربوط به رشته مطالعات برنامه درسی معرفی کرده است.

افزون بر پژوهش‌های فوق، مطالعات و پژوهش‌های متعدد دیگری نیز در خصوص هر دو قلمرو مطالعاتی و روش‌شناسی به انجام رسیده است (از جمله، کیمپستون و راجرز^۴ (۱۹۸۶)؛ واکر^۵ (۲۰۰۳)؛ پوزنر^۶ (۱۹۸۹) و...)، اما آنچه مهم است میزان توجه و فراوانی توجه به هریک از محورهای این قلمروها در پژوهش‌های داخلی و خارجی است زیرا مدنظر قرار دادن این محورها به منزله اثبات حقانیت آنها

1. Johnson

2. Short

3. Forms of Curriculum Inquiry

4. Kimpston & Rogers

5. Walker

6. Posner

برای رشته خواهد بود. در این خصوص نیز در پژوهش‌های مختلفی در قالب مقایسه، این موضوع در زمینه قلمرو موضوعی بررسی شده است؛ از جمله کرمی، حجازی و طباطبائی (۱۳۹۴) پژوهشی را با عنوان «گرایش‌های موضوعی غالب و غایب در کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته مطالعات برنامه درسی در ایران و جهان»، با هدف شناسایی و مقایسه و تحلیل موضوعات اجرا کردند. نتایج بررسی ۲۳ کتاب داخلی و خارجی حوزه برنامه درسی با عنوان «مطالعات برنامه درسی» و «برنامه‌ریزی درسی» نشان داد که در کتاب‌های فارسی بر موضوعات سنتی و رایج رشته مطالعات برنامه درسی از جمله نظریه‌های برنامه درسی، طراحی برنامه درسی به‌ویژه مؤلفه انتخاب محتوا و سازماندهی آن و ارزشیابی به‌ویژه ارزشیابی پایانی و تکوینی تأکید بیشتری شده است. در حالی که در کتاب‌های انگلیسی، توزیع موضوعی بیشتری به موضوعاتی مانند دیدگاه‌ها و گفتمان‌های معاصر، چالش‌های پیش روی برنامه درسی، فناوری و سیاست‌گذاری، تربیت معلم، برنامه درسی حوزه‌های محتوایی، برنامه‌ریزی درسی سطوح تحصیلی و معرفی مشاهیر این رشته هم توجه شده است. با تأمل در نتایج این پژوهش و پژوهش‌های مشابه دیگر مانند احمدی (۱۳۸۹)، می‌توان این گونه استنباط کرد که در حال حاضر با توجه به شکل‌گیری دامنه و حوزه موضوعی نسبی این رشته، هنوز مبانی نظری و پژوهش‌های تألیفی و اجرا شده تنها تعداد محدودی از این حوزه‌ها را مورد توجه قرار داده است. درواقع، محصور ماندن پژوهش‌ها در یک حوزه موضوعی و تراکم پژوهش‌ها در یک حیطه و بی‌توجهی به سایر حیطه‌ها به‌عنوان آسیب شناخته می‌شود و نیازمند توجه جدی پژوهشگران به حیطه‌های محصور مانده و جدید است تا بتوانند با مدنظر قرار دادن حوزه‌هایی که دچار خلأ پژوهشی هستند از یک سو، از اجرای پژوهش‌های تکراری و موازی جلوگیری کنند و از سوی دیگر، با صورت‌بندی پژوهش‌ها با موضوعات بدیع موجبات رشد و اعتلای رشته مطالعات برنامه درسی را فراهم آورند.

در رابطه با قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی در ایران، مطالعه و پژوهشی صورت نگرفته است تا بتوان براساس نتایج آن میزان کاربست روش‌های پژوهش رشته مطالعات برنامه درسی را در پژوهش‌های داخلی نمایان کرد. البته پژوهش‌هایی در حوزه برنامه درسی آموزش عالی انجام گرفته است. از جمله آنها می‌توان به پژوهش رحمان‌پور و نصر اصفهانی (۱۳۹۲)، با عنوان «روش‌شناسی پژوهش‌های داخلی و خارجی برنامه درسی آموزش عالی» اشاره کرد. نتایج این

پژوهش نشان‌دهنده آن بود که رویکرد پژوهشی غالب در پژوهش‌های خارجی، رویکرد کیفی است که حدود (۶۰٪) پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده است. در پژوهش‌های ایرانی، رویکرد پژوهشی غالب، رویکرد کمی است که شامل (۵۰٪) پژوهش‌ها می‌شود. بر اساس نتایج این پژوهش، پس از چندین دهه بحث و ورود روش‌های کیفی و پارادایم‌های زیربنایی آن که نقشی اثرگذار در جهت‌دهی به موضوعات و رسیدن به نتایج قابل اطمینان‌تر دارد، همچنان در ایران، رویکرد غالب پژوهش‌ها کمی‌گرایی است که ضمن واکاوی علل، نیازمند چاره‌جویی جدی است.

بنابراین هدف از اجرای این پژوهش، بررسی و بازنمایی قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی در پژوهش‌های داخلی است. زیرا همان‌طور که در باب ضرورت توجه به قلمرو روش‌شناسی در پژوهش مطرح شد، باید روش‌شناسی پژوهش که نوعاً دارای اعتبار تبّعی شناخته می‌شود، یا دارای طریقت و نه موضوعیت، را واجد موجودیت و اصالت معرفی کنیم. روش‌شناسی راباید مادر و منشأ جوانه زدن پرسش‌های پژوهشی بدانیم و از آن انتظار رویش سؤال پژوهش داشته باشیم (مهرمحمدی، ۱۳۹۳). نتایج این پژوهش باعث خواهد شد ضمن اطلاع از وضعیت موجود و ترسیم قلمرو روش‌شناسی در پژوهش‌های ایرانی، با نگاهی آسیب‌شناسانه روش‌های مغفول در پژوهش را شناسایی و پژوهشگران به ویژه دانشجویان حوزه برنامه درسی را نسبت به این مسئله آگاه کنیم. بدین ترتیب، ضمن ترغیب آنها به استفاده از روش‌های غیرمتعارف، نقش قلمرو روش‌شناسی را در تعیین حدود و ثغور رشته بازشناخته و از رکود روش‌شناسی که می‌تواند جاذبه رشته را برای پژوهشگران کم کند و همچنین از کاربست روش‌های نامناسب در بررسی موضوعات که به علت آشنایی اندک پژوهشگران از جامعیت قلمروشناسی صورت می‌گیرد، جلوگیری کنیم. بر این اساس، از رهگذر پاسخگویی به پرسش‌های زیر به هدف اصلی این پژوهش خواهیم رسید:

- ۱- قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران در چه وضعیتی قرار دارد؟
- ۲- روش‌های پژوهش مغفول در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران کدام‌اند؟
- ۳- سهم هر یک از نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران، چقدر است؟

روش‌شناسی

پژوهش حاضر توصیفی از نوع کمی و از نظر هدف از جمله پژوهش‌های کاربردی بوده و از روش تحقیق تحلیل مستندات استفاده شده است. تحلیل مستندات عمدتاً با هدف کاوش مستندات علمی و بررسی ابعاد و زوایای مختلف آنها انجام می‌گیرد. باون^۱ (۲۰۰۹) معتقد بود در تحلیل مستندات، پژوهشگر به دنبال بررسی معنی و ابعاد پنهان و آشکار یک سند است و در پژوهش‌های تربیتی می‌توان از آن استفاده کرد (به نقل از یادگارزاده و فاطمی، ۱۳۹۷). با توجه به موضوع تخصصی این پژوهش (قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی) و از آنجایی که یافته‌های پژوهشی پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها و طرح‌های پژوهشی متنوع و با دامنه موضوعی گسترده یک حوزه علمی، به صورت مقاله علمی تئوریک و در یکی از نشریه‌های تخصصی منتشر می‌شود (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۹۱، ص ۳۲۷) بنابراین، جامعه آماری این پژوهش، پنج نشریه تخصصی انجمن مطالعات برنامه درسی ایران^۲ بود. از نمونه‌گیری تصادفی ساده به منظور برآورد حجم نمونه استفاده شد. بدین صورت که از هر نشریه یک سال به صورت تصادفی، انتخاب و همه مقاله‌های آن شماره^۳ به‌عنوان نمونه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. ابزار گردآوری داده‌ها، سیاهه واری تحلیل محتوا «دامنه قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی» بود که بر اساس هدف‌ها و پرسش‌های پژوهش و بر مبنای هفده روش پژوهش برنامه درسی کتاب ادموند سی. شورت (۱۹۹۱) شکل گرفت. جهت تکمیل آن از محور «پژوهش» و زیرمحور «روش‌های اساسی پژوهش» دانشنامه ایرانی برنامه درسی^۴ (جدول ۱) استفاده شد. به منظور بررسی روایی ابزار، از متخصصان نظرسنجی شد و به همین منظور چک لیست در اختیار دو تن از استادان رشته برنامه درسی قرار گرفت و پس از دریافت نظرات، اصلاحات لازم صورت پذیرفت. همچنین به منظور بررسی پایایی فرم، از پایایی بین گروهی بهره گرفته شد و از کدگذار دیگری درخواست شد تا گروه‌بندی و ارزش‌گذاری محتوا توسط پژوهشگران را تکرار و ارزیابی کند. برای تجزیه و تحلیل

1. Bowen

2. icsa.org.ir

۳- در نشریه‌هایی که به صورت تک‌فصل انتشار می‌یابند همه مقاله‌های چهار شماره و در نشریه‌هایی که به صورت دوفصلنامه انتشار می‌یابند، هر دو شماره به‌عنوان نمونه انتخاب شد.

4. www.daneshnamehicsa.ir

داده‌ها از شاخص‌های تحلیل توصیفی (دسته‌بندی داده‌ها بر حسب توزیع فراوانی، درصد فراوانی، رسم جدول و نمودار) و تحلیل تفسیری استفاده شد. بدین شکل که براساس فرم چک‌لیست طی سه گام (مرور چکیده، مرور روش‌شناسی و مطالعه کامل مقاله‌ها) محتوای هر یک از مقاله‌ها تحلیل شد و فراوانی هریک با توجه به محورهای فرم، شمارش و ثبت شد. در نهایت، به تفسیر اطلاعات به دست آمده، اقدام شد.

جدول (۱) دامنه قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی

ردیف	عنوان روش	ردیف	عنوان روش	ردیف	عنوان روش
۱	پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی	۱۲	پژوهش تجربی	۲۲	پژوهش نظریه‌ای: مؤلفه‌ها و ساختار
۲	کارشناسی فلسفی: نقد توسعی	۱۳	پژوهش توصیفی	۲۳	پژوهش هنجاری: ابعاد و مواضع
۳	پژوهش فلسفی: جستارنظروزرانه	۱۴	پژوهش همبستگی	۲۴	پژوهش انتقادی: پارادیمی در خدمت جنبش اجتماعی یا عمل‌رهایی‌بخش
۴	پژوهش تاریخی: روایت داستان‌های واقعی	۱۵	پژوهش نظریه زمینه‌ای یا Grounded Theory	۲۵	Documentary Research
۵	کاوش علمی: تبیین‌ها و حدود	۱۶	پژوهش علی‌مقایسه‌ای	۲۶	Genealogical Research
۶	پژوهش قوم‌نگارانه: درک فرهنگ و تجربه	۱۷	کاوش تحلیل محتوا	۲۷	Multi-Vocal Research
۷	پژوهش روایی: تجربه‌های داستان شده	۱۸	پژوهش موردی	۲۸	Theological Research
۸	پژوهش زیباشناسانه: نقد هنر	۱۹	پژوهش معطوف به عمل فکورانه: هنرهای برنامه‌ریزی	۲۹	Transnational Research
۹	پژوهش پدیدارشناختی: ادراکات زیست-جهانی	۲۰	پژوهش در عمل (کنش‌پژوهی): اقدام مبتنی بر مطالعه	۳۰	Curriculum Design Research
۱۰	پژوهش هرمنوتیک؛ تصور هرمنوتیک و متن تربیتی	۲۱	پژوهش تلفیقی: سنتزپژوهی	۳۱	Mythopoeic Research
۱۱	پژوهش ارزشیابی: سنجش موقعیتی				

منبع: شورت، ۱۹۹۱؛ دانشنامه ایرانی برنامه درسی

یافته‌ها

برای پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش، در گام اول، نمونه آماری متناسب با جامعه آماری به روش تصادفی منظم انتخاب شد که نتایج آن در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول (۲) جامعه آماری و توزیع نمونه مورد بررسی

ردیف	عنوان نشریه	سال منتخب	فصل (شماره)	تعداد مقاله ها	فراوانی	درصد فراوانی
۱	فصلنامه مطالعات برنامه درسی	۱۳۹۳	بهار	۷	۲۵	۲۰/۶۶
			تابستان	۶		
			پاییز	۶		
			زمستان	۶		
۲	فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی	۱۳۸۶	بهار	۱۶	۵۶	۴۶/۲۹
			تابستان	۱۶		
			پاییز	۱۲		
			زمستان	۱۲		
۳	دوفصلنامه پژوهش های برنامه درسی	۱۳۹۲	بهار و تابستان	۶	۱۲	۹/۹۱
			پاییز و زمستان	۶		
۴	دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی	۱۳۹۲	بهار و تابستان	۷	۱۴	۱۱/۵۷
			پاییز و زمستان	۷		
۵	دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی	۱۳۹۵	بهار و تابستان	۷	۱۴	۱۱/۵۷
			پاییز و زمستان	۷		
مجموع						
					۱۲۱	۱۰۰

همان‌طور که در جدول (۲) دیده می‌شود، نشریه‌های تخصصی حوزه مطالعات برنامه درسی شامل پنج نشریه با درجه اعتبار علمی - پژوهشی است که با رویکرد و

چشم‌انداز تخصصی مقاله‌های این حوزه را پوشش می‌دهند. نمونه انتخاب شده از نشریه‌های مربوط به بازه زمانی (۱۳۸۶-۱۳۹۵) می‌شود که در این بازه در مجموع تعداد ۱۲۱ مقاله در این مجلات انتشار یافته است. بیشترین تعداد مقاله‌های منتشر شده در این بازه زمانی، با فراوانی (۴۶/۲۹) مربوط به مجله «پژوهش در برنامه‌ریزی درسی» و کمترین تعداد مقاله‌ها مربوط به مجله «پژوهش‌های برنامه درسی» با فراوانی (۹/۹۱) است. لازم به ذکر است درصد اطمینان ۹۵٪ از خطای کمتر از ۱٪ در برآورد نسبت‌های خطا براساس فرمول کوکران انتخاب ۱۰۰ نمونه است (یادگارزاده و فاطمی، ۱۳۹۷)، بنابراین با توجه به حجم نمونه در این پژوهش (۱۲۱ مقاله) ضریب اطمینان مذکور در حجم نمونه برآورد می‌شود. در ادامه، پاسخ هر یک از پرسش‌های پژوهش با توجه به تحلیل محتوای هریک از مقاله‌ها ارائه می‌شود.

۱- قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران در چه

وضعیتی قرار دارد؟

به منظور ترسیم قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران، از فرم چک‌لیست روش‌شناسی مبتنی بر چارچوب موضوعی دانشنامه ایرانی برنامه درسی بهره گرفته شد. بنابراین، چکیده، بخش روش‌شناسی و محتوای هریک از مقاله‌های نمونه وارد فرایند تحلیل شد که با بررسی هر یک از این مقاله‌ها، محور روش‌شناسی مختص آن شناسایی و به محور مورد نظر فراوانی تعلق گرفت. نتایج تجزیه و تحلیل مقاله‌ها و فراوانی و درصد مربوط به هر یک از این محورهای روش‌شناسی در جدول (۳) ذکر شده است. لازم به ذکر است به منظور آشنایی بهتر خوانندگان با موضوعات مقاله‌ها و روش‌شناسی منتخب آن، عناوین برخی از مقاله‌های مرتبط با هر یک از محورهای روش‌شناسی مختص خود نیز ذکر شده است.

جدول (۳) قلمرو روش شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران

ردیف	عنوان روش	توصیف‌گرها (عنوان مقاله‌ها)	فروانی روش‌شناسی	درصد فراوانی
۱	پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی	دلالت‌های تربیت اخلاقی معنی‌شناسی «باید» از منظر کانت و متکلمان عدلیه/ نقد و بررسی «اهداف تفصیلی فعالیت های دوره پیش دبستانی» در برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر رویکرد اسلامی عمل	۴	۳/۳۱
۲	پژوهش تاریخی: روایت داستان‌های واقعی	شکل‌گیری و تکوین یک برنامه بین رشته‌ای دوره تحصیلات تکمیلی: آموزش ریاضی در ایران/ تحلیل تاریخی معانی و مقاصد نومفهوم‌گرایی در رشته مطالعات برنامه درسی/ از دیسیپلین محوری به سوی عملگرایی: مروری بر سیر تحول آراء شوآب	۴	۳/۳۱
۳	پژوهش روایی: تجربه‌های داستان شده	تحلیل کیفی چگونگی ارتباط اساتید با دانشجو معلمان: مطالعه موردی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران	۱	۰/۸۳
۴	پژوهش پدیدارشناختی: ادراکات زیست- جهانی	دانش برنامه درسی در آموزشگری: شایستگی حرفه‌ای مغفول در آموزش عالی/ رویکردهای معلمان ریاضی به «گوش دادن» در کلاس‌های درس: یک مطالعه پدیدارنگاری / آموزش در خانه: بدیل مدرسه/ تجربه حرفه‌ای اساتید در ارتباط با پدیده تدریس اثربخش در آموزش عالی	۱۱	۹/۰۹
۵	پژوهش ارزشیابی: سنجش موقعیتی	میزان تحقق اهداف دانشی برنامه درسی فیزیک ۳ و آزمایشگاه آن در دوره متوسطه/ اعتبار سنجی روش‌های سنجش سطح خوانایی کتاب‌های درسی/ ارزشیابی برنامه درسی دانشگاه فرهنگیان از حیث تربیت معلم پژوهشگر (مورد: پردیس‌های شهید بهشتی و شهید هاشمی‌نژاد)	۴	۳/۳۱
۶	پژوهش تجربی	اثر بخشی یادگیری مشارکتی بر عملکرد تحصیلی و نگرش دانش‌آموزان بر اساس الگوی جورچین/ اثربخشی آموزش‌های شناختی فعال، غیرفعال و چندحسی بر یادآوری و نگهداری راهبردها در کودکان با نیازهای ویژه ذهنی/ بررسی تأثیر آموزش دانش پیش زمینه‌ای بین فرهنگی بر مهارت خواندن زبان‌آموزان ایرانی/ مقایسه تأثیر روش آموزش مبتنی بر الگوی طراحی آموزشی دیک و کری و الگوی طراحی آموزشی گانه بر انگیزش و یادگیری دانش‌آموزان	۱۳	۱۰/۷۴

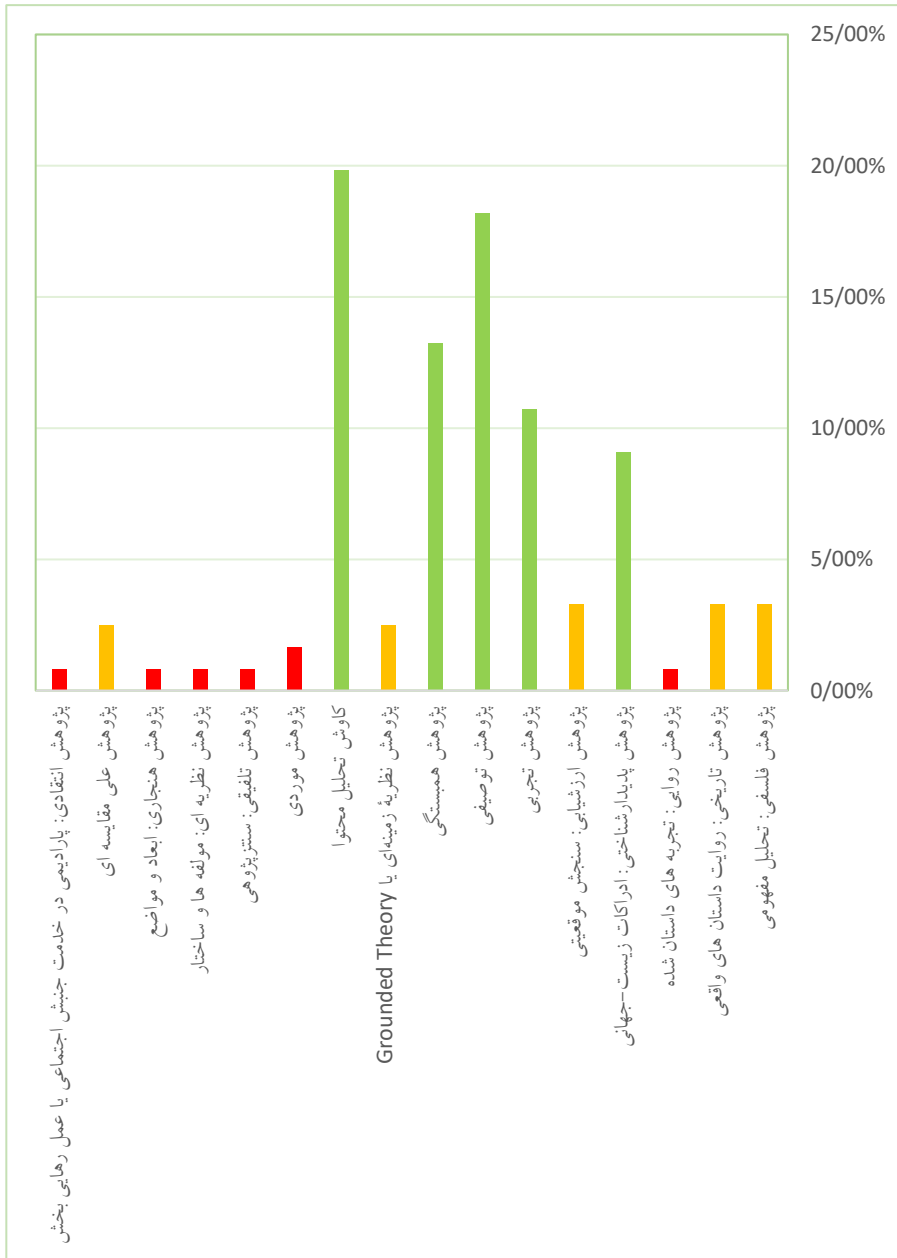
ردیف	عنوان روش	توصیف‌گرها (عنوان مقاله‌ها)	فروانی روش‌شناسی	درصد فراوانی
۷	پژوهش توصیفی	بررسی و تدوین مهارت‌ها و صلاحیت‌های ICT مورد نیاز معلمان در فرایند آموزش و یادگیری/ رابطه سبک‌های یادگیری با روحیه پرسشگری دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه اصفهان/ اعتباریابی مقیاس نگرش نسبت به علم در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر اصفهان/ مهارت‌های شهروندی مغفول در برنامه درسی دوره ابتدایی ایران/ بررسی رویکرد برنامه درسی غالب اعضای هیئت علمی دانشگاه شاهد با عنایت به ماهیت رشته‌های تخصصی و سطح تحصیلات آنان/ راهکارهای ارتقای اثربخشی دوره‌های آموزش ضمن خدمت فراگیران ناجا در فرماندهی انتظامی استان اصفهان/	۲۲	۱۸/۸۸
۸	پژوهش همبستگی	ارائه مدلی جهت تعیین رابطه بین شیفتگی تحصیلی، خلاقیت تحصیلی و موفقیت تحصیلی با خودشکوفایی تحصیلی مبتنی بر میانجی‌گری جدیت تحصیلی/ نقش ویژگی‌های بازخورد مؤثر بر انگیزش دانشجویان در یادگیری/ ارائه مدل معادله ساختاری اثربخشی برنامه درسی تجربه شده دانشجویان و توسعه شایستگی رهبری آنان دانشگاه شیراز/ رابطه نگرش تحصیلی و انگیزش پیشرفت تحصیلی با تلقی دانشجویان از کیفیت برنامه درسی/ تبیین نقش انگیزه پیشرفت تحصیلی در به کارگیری استراتژی‌های خودرهبری	۱۶	۱۳/۲۲
۹	پژوهش نظریه زمینه‌ای یا Grounded Theory	مطالعه مؤلفه‌های برنامه درسی و گرایش مؤلفان کتاب «معادلات دیفرانسیل مقدماتی و مسئله‌های مقدار مرزی»/ تعیین ملاک‌های سنجش اثربخشی دوره‌های آموزش مجازی حوزوی/ مدلی برای حرکت از توسعه حرفه‌ای به یادگیری حرفه‌ای معلمان ریاضی متوسطه در ایران	۳	۲/۴۸
۱۰	کاوش تحلیل محتوا	بررسی مقایسه‌ای نظریات و رویکردهای برنامه درسی زیست‌محیطی/ توزیع و استمرار واژه‌های هدف کتاب فارسی دوم ابتدایی/ بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های ورزش و نقش آن بر سلامت در	۲۴	۱۹/۸۳

ردیف	عنوان روش	توصیف‌گرها (عنوان مقاله‌ها)	فروانی روش‌شناسی	درصد فراوانی
		کتاب‌های درسی دوره راهنمایی/ تحلیل محتوای کتاب‌های ریاضی چهارم و پنجم ابتدایی بر مبنای الگوی آموزش خلاقیت پلسک/ تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه دوره دوم به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی/ تحلیلی بر مطالعات انجام شده در زمینه بهره‌گیری از روش منتورینگ برای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها/ داستان‌هایی برای برنامه فلسفه برای کودکان مبتنی بر تفکر انتقادی		
۱۱	پژوهش موردی	میزان رعایت اصول علمی در تدوین هدف‌های برنامه درسی تحصیلات تکمیلی مطالعه موردی: دانشگاه اصفهان/ برنامه درسی آموزش عالی مبتنی بر رویکرد آموزش مادام‌العمر- رویکرد کیفی	۲	۱/۶۵
۱۲	پژوهش تلفیقی: سنتزپژوهی	سنتزپژوهی چالش‌های برنامه درسی آموزش عالی کشور در دهه اخیر و راهکارهای پیش رو	۱	۰/۸۳
۱۳	پژوهش نظریه‌ای: مؤلفه‌ها و ساختار	تدریس به‌عنوان رشته عملی	۱	۰/۸۳
۱۴	پژوهش هنجاری: ابعاد و مواضع	برنامه درسی تربیت معلم و الگوی اجرایی مشارکتی آن؛ راهبرد تحولی برای تربیت معلم در ایران	۱	۰/۸۳
۱۵	پژوهش انتقادی: پارادیمی در خدمت جنبش اجتماعی یا عمل رهایی‌بخش	تبیین و تحلیل کتاب فارسی ششم در چارچوب تحلیل انتقادی گفتمان/ آموزش انتقادی: رویکردی کارآمد در تهیه و تدوین کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی در ایران	۱	۰/۸۳
۱۶	پژوهش علی مقایسه‌ای	بررسی اثر محیط دوزبانه کردی- فارسی بر پیشرفت سواد خواندن/ اثربخشی دوره‌های آموزش درس پژوهی بر دانش و مهارت تدریس معلمان دوره ابتدایی/ مقایسه نمرات دانش‌آموزان مدارس مقطع متوسطه دارای فعالیت‌های فوق برنامه و فاقد فعالیت‌های فوق برنامه در آزمون رشد مهارت‌های اجتماعی ماتسون	۳	۲/۴۸
۱۷	روش‌های متفرقه (ترکیبی، تطبیقی، آزمون و	آسیب‌شناسی فرایند تأسیس رشته‌های جدید دانشگاهی در ایران (مورد علوم انسانی)/ چالش‌های دانشگاه در تدوین محتوای متناسب با شایستگی‌های	۱۰	۸/۲۶

ردیف	عنوان روش	توصیفگرها (عنوان مقاله‌ها)	فراوانی روش‌شناسی	درصد فراوانی
	سنجش، فراتحلیل)	یادگیرنده مادام‌العمر/ امکان‌سنجی کاربرد رویکرد برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر مدرسه به سه روش متمایز پذیرش، سازگارسازی و بازنگری/ بررسی تطبیقی فعالیت‌های فوق برنامه دوره ابتدایی ایران با کشورهای آمریکا، انگلستان و مالزی/ ساخت آزمون تشخیصی خواندن و درک مطلب جهت دانش‌آموزان دوره ابتدایی/ اثربخشی مداخلات روان‌شناختی - آموزشی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی (۱۳۹۱-۱۳۸۴)		
مجموع		مقاله‌های مربوط به دامنه قلمرو روش‌شناسی	۱۱۱	۹۱/۷۴
		مقاله‌های مربوط به روش‌شناسی متفرقه (خارج از دامنه تعریف شده)	۱۰	۸/۲۶
		کل مقاله‌های نمونه	۱۲۱	۱۰۰/۰
دامنه کل قلمرو روش‌شناسی		دامنه کل قلمرو در نمونه آماری پژوهش	۳۱ روش	۹۱/۷۴
		سهم هر روش از کل قلمرو	۱	۲/۹۶
		دامنه کل قلمرو روش‌شناسی (وضع موجود)	۱۶	۴۷/۳۶
	بیشترین فراوانی روش‌ها از کل قلمرو (وضع موجود)	پژوهش کاوش تحلیل محتوا	۲۴	۱۹/۸۳
	کمترین فراوانی روش‌ها از کل قلمرو (وضع موجود)	پژوهش روایی: تجربه‌های داستان شده / پژوهش تلفیقی: سنتز پژوهی/ پژوهش نظریه‌ای: مؤلفه‌ها و ساختار/ پژوهش هنجاری: ابعاد و مواضع/ پژوهش انتقادی: پارادیمی در خدمت جنبش اجتماعی یا عمل‌رهای بخش	۱	۰/۸۳

در جدول (۳)، دامنه قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران ارائه شده است. از مجموع ۱۲۱ مقاله، روش‌شناسی ۱۱۱ مقاله (۹۱/۷۴ درصد) در

دامنه قلمرو روش‌شناسی تعریف شده، قرار گرفتند و روش‌شناسی ۱۰ مقاله (۸/۲۶) از دایره این قلمرو خارج بود که به‌عنوان روش‌شناسی متفرقه دسته‌بندی شد. همچنین سهم کل مقاله‌های مرتبط با قلمرو روش‌شناسی از تعداد ۳۱ روش (۹۱/۷۴ درصد) تنها ۱۶ روش (۴۷/۳۶ درصد) بود که از این بین بیشترین فراوانی با تعداد ۲۴ مقاله (۱۹/۸۳ درصد) مربوط به پژوهش‌کاوش تحلیل محتوا و کمترین فراوانی با تعداد ۱ مقاله (۰/۸۳) به پژوهش‌های پژوهش‌روایی، پژوهش تلفیقی، پژوهش نظریه‌ای و پژوهش‌هنجاری تعلق داشته است. در ادامه، نمودار قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه‌درسی ایران به منظور بازنمایی دقیق‌تر فراوانی و سهم هر یک از روش‌ها در این قلمرو ارائه شده است.

نمودار (۱) قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی ایران

همان‌طور که در نمودار (۱)، دیده می‌شود از بین ۱۶ روشی که در پژوهش‌ها دارای فراوانی بوده‌اند، صرفاً چند روش شامل: کاوش تحلیل محتوا، همبستگی، توصیفی، تجربی و پدیدارشناختی از فراوانی نسبتاً قابل قبولی برخوردار هستند. روش‌هایی همچون پژوهش فلسفی، تاریخی، ارزشیابی، نظریه زمینه‌ای و پژوهش علی مقایسه‌ای فراوانی متوسط رو به پایین و درنهایت، روش‌های انتقادی، هنجاری، نظریه‌ای، تلفیقی، موردی و روایی فراوانی پایین و نزدیک به صفر دارند؛ این نتایج بیانگر محدود بودن قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی ایران و انحصار آن توسط صرفاً چند روش پژوهش است.

۲- روش‌های پژوهش مغفول در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران کدام‌اند؟

به منظور پاسخگویی به پرسش دوم پژوهش، روش‌هایی که در پژوهش‌ها دارای فراوانی صفر بودند یا به عبارت دیگر، روش‌هایی که از دامنه قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی ایران خارج مانده و مغفول هستند، در جدول (۴) ذکر شده است.

جدول (۴) روش‌های پژوهش مغفول در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران

ردیف	عنوان روش	ردیف	عنوان روش
۱	کاوشگری فلسفی: نقد توسعی	۹	Documentary Research
۲	پژوهش فلسفی: جستارنظروورزانه	۱۰	Genealogical Research
۳	پژوهش قوم‌نگارانه: درک فرهنگ و تجربه	۱۱	Multi-Vocal Research
۴	کاوش علمی: تبیین‌ها و حدود	۱۲	Theological Research
۵	پژوهش زیباشناسانه: نقد هنر	۱۳	Transnational Research
۶	پژوهش معطوف به عمل فکورانه: هنرهای برنامه‌ریزی	۱۴	Curriculum Design Research
۷	پژوهش در عمل (کنش پژوهی): اقدام مبتنی بر مطالعه	۱۵	Mythopoeic Research
۸	پژوهش هرمنوتیک؛ تصور هرمنوتیک و متن تربیتی		
دامنه کل قلمرو روش‌شناسی	دامنه کل قلمرو	۳۱ روش	۹۱/۷۴
	سه‌م هر روش از کل قلمرو	۱	۲/۹۶
	دامنه کل قلمرو مغفول روش‌شناسی	۱۵	۴۴/۴

با توجه به نتایج در جدول (۴)، ۱۵ روش (۴۴/۴ درصد) از بین ۳۱ روشی که دامنه قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی ایران را تشکیل می‌دهد، دارای فراوانی صفر بوده است. به عبارت دیگر، در هیچ یک از پژوهش‌هایی که مورد بررسی و تحلیل نوع روش‌شناسی قرار گرفت، از این روش‌ها استفاده نشده است. همچنین همان‌طور که دیده می‌شود، روش‌های مذکور نه تنها در نمونه بررسی شده در این پژوهش، بلکه در کل پژوهش‌های جامعه مطالعات برنامه درسی کمتر شناخته شده و استفاده شده است.

۳- سهم هر یک از نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران چقدر است؟

در این بخش، نتایج فراوانی هر یک از روش‌ها به تفکیک نشریه‌ها به منظور بررسی گستردگی قلمرو روش‌شناسی در هر یک از این نشریه‌ها ارائه شده است. بدین منظور، روش‌هایی که از دامنه کل قلمرو روش‌شناسی دارای فراوانی بوده‌اند (جدول ۳)، به صورت مجزا فراوانی آنها برای هر یک از نشریه‌های تخصصی با توجه به نمونه منتخب، بررسی و در جدول (۵) ارائه شده است.

جدول (۵) سهم هر یک از نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه

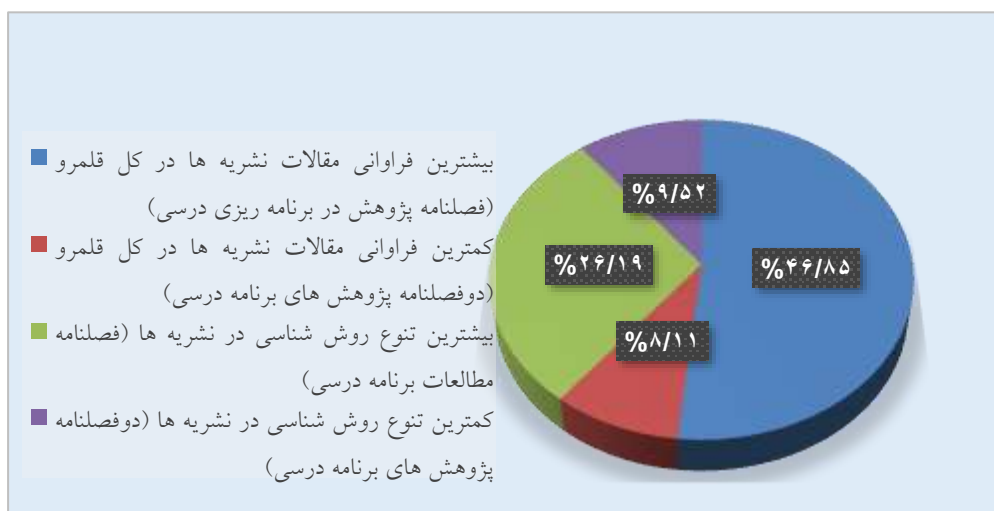
درسی ایران

ردیف	نام نشریه	عنوان روش	فراوانی روش‌شناسی	فراوانی کل	درصد کل	فراوانی تنوع روش‌شناختی
۱	دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی	پژوهش پدیدارشناختی: ادراکات زیست-جهانی	۳	۱۲	۱۰/۸۱	۹
		پژوهش تاریخی: روایت داستان‌های واقعی	۱			
		پژوهش روایی: تجربه‌های داستان شده	۱			
		پژوهش ارزشیابی: سنجش موقعیتی	۱			
		پژوهش توصیفی	۱			
		پژوهش همبستگی	۱			
		پژوهش نظریه زمینه‌ای یا Grounded Theory	۱			
		کاوش تحلیل محتوا	۱			
		پژوهش معطوف به عمل فکورانه: هنرهای برنامه‌ریزی	۱			
۲	دوفصلنامه پژوهش‌های برنامه درسی	پژوهش تجربی	۱	۹	۸/۱۱	۴
		پژوهش توصیفی	۲			
		پژوهش همبستگی	۳			
		کاوش تحلیل محتوا	۳			
۳	دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی	پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی	۱	۱۴	۱۲/۶۱	۸
		پژوهش تاریخی: روایت داستان‌های واقعی	۱			
		پژوهش پدیدارشناختی: ادراکات زیست-جهانی	۳			

ردیف	نام نشریه	عنوان روش	فراوانی روش‌شناسی	فراوانی کل	درصد کل	فراوانی تنوع روش‌شناختی
		پژوهش ارزشیابی: سنجش موقعیتی	۲			
		پژوهش توصیفی	۲			
		پژوهش نظریه زمینه‌ای یا Grounded Theory	۱			
		کاوش تحلیل محتوا	۳			
		پژوهش هنجاری: ابعاد و مواضع	۱			
۴	فصلنامه مطالعات برنامه درسی	پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی	۲	۲۴	۲۱/۶۲	۱۱
		پژوهش تاریخی: روایت داستان‌های واقعی	۲			
		پژوهش پدیدارشناختی: ادراکات زیست جهانی	۲			
		پژوهش تجربی	۲			
		پژوهش توصیفی	۴			
		پژوهش علی‌مقایسه‌ای	۱			
		پژوهش همبستگی	۲			
		کاوش تحلیل محتوا	۶			
		پژوهش نظریه زمینه‌ای یا Grounded Theory	۱			
		پژوهش هنجاری: ابعاد و مواضع	۱			
۵	فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی	پژوهش انتقادی: پارادیمی در خدمت جنبش اجتماعی یا عمل‌رهایی‌بخش	۱	۵۲	۴۶/۸۵	۱۰
		پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی	۱			
		پژوهش پدیدارشناختی: ادراکات زیست جهانی	۳			
		پژوهش تجربی	۱۰			
		پژوهش توصیفی	۱۳			

ردیف	نام نشریه	عنوان روش	فراوانی روش‌شناسی	فراوانی کل	درصد کل	فراوانی تنوع روش شناختی
		پژوهش علی‌مقایسه‌ای	۲			
		پژوهش همبستگی	۱۰			
		پژوهش ارزشیابی: سنجش موقعیتی	۱			
		کاوش تحلیل محتوا	۱۰			
		پژوهش موردی	۱			
		پژوهش انتقادی: پارادیمی در خدمت جنبش اجتماعی یا عمل رهایی‌بخش	۱			
خلاصه وضعیت سهم نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی						
	مجموع	مقاله نشریه‌ها در دامنه قلمرو روش‌شناسی	۱۱۱	۰/۱۰۰	۴۲	درصد تنوع روش
	بیشترین فراوانی مقاله نشریه‌ها در کل قلمرو	فصلنامه پژوهش در برنامه‌ریزی درسی	۵۲	۴۶/۸۵		
	کمترین فراوانی مقاله نشریه‌ها در کل قلمرو	دوفصلنامه پژوهش‌های برنامه درسی	۹	۸/۱۱		
	بیشترین تنوع روش‌شناسی در نشریه‌ها	فصلنامه مطالعات برنامه درسی	۱۱	۲۶/۱۹		
	کمترین تنوع روش‌شناسی در نشریه‌ها	دوفصلنامه پژوهش‌های برنامه درسی	۴	۹/۵۲		

با توجه به نتایج در جدول (۵) بیشترین تعداد مقاله در نشریه‌های تخصصی با توجه به قلمرو روش‌شناسی با فراوانی ۵۲ (۴۶/۸۵ درصد) مربوط به فصلنامه «پژوهش در برنامه‌ریزی درسی» و کمترین با فراوانی ۹ (۸/۱۱ درصد) به دوفصلنامه «پژوهش‌های برنامه درسی» اختصاص دارد. همچنین بیشترین تنوع روش‌شناسی در بین نشریه‌ها را فصلنامه «مطالعات برنامه درسی» با فراوانی ۱۱ (۲۶/۱۹ درصد) دارد و کمترین تنوع روش‌شناسی با فراوانی ۴ (۹/۵۲ درصد) به دوفصلنامه «پژوهش‌های برنامه درسی» اختصاص دارد. در نمودار (۲) سهم هر یک از نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران ارائه می‌شود.

نمودار (۲) سهم هر یک از نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت روش‌شناسی در پژوهش‌های مطالعات برنامه درسی و از آنجایی که رابطه میان روش پژوهش و سوژه پژوهش، رابطه‌ای خطی و یک‌سویه نیست، بلکه علائق روش‌شناختی فرد نیز متقابلاً بر علائق مطالعاتی وی تأثیر می‌گذارد، می‌توان اجمالاً نتیجه گرفت که بسط روش‌شناسی پژوهش و ترویج کثرت روش‌شناسی در حوزه برنامه درسی دقیقاً به‌منزله بسط حوزه مطالعاتی و پژوهشی رشته برنامه درسی بوده و با طرح زمینه‌ها، متغیرها، سوژه‌ها یا پرسش‌های متفاوت پژوهشی، زمینه برای بالندگی رشته در سایه توسعه دانش برنامه درسی بیش‌ازپیش فراهم خواهد شد (مهرمحمدی، ۱۳۹۳).

واکر (۲۰۰۳) رویکردهای پژوهش را در دو طبقه وسیع کمی و کیفی قرار داد و به این نکته اذعان کرد که روش‌های کمی پژوهش کاملاً شناخته شده و پرکاربرد و روش‌های کیفی در عرصه مطالعات برنامه درسی، جدیدتر هستند. وی در ویراست

دوم کتاب مبانی برنامه درسی^۱، دامنه نگاه خود به پژوهش برنامه درسی را گسترش داد و از سه نوع پژوهش انسان‌گرا^۲، علمی^۳ و عملی^۴ سخن گفت (واکر، ۲۰۰۳، ص ۱۶۴) و روش‌های پژوهش مختلفی را زیر عنوان هر یک مطرح کرد. در پژوهش انسان‌گرا روش‌هایی مانند خود شرح‌حال‌نگاری، شرح‌حال‌نگاری و مطالعات قوم‌نگارانه؛ در پژوهش علمی شیوه‌هایی چون آزمون پیشرفت تحصیلی و سنجش نگرش و در پژوهش عملی روش‌های شناخته شده‌ای، مانند: پژوهش ضمن عمل، مطالعات موردی و گروه‌های کانونی مورد تأکید قرار گرفته است. پژوهش علمی شامل روش‌هایی است که بسیاری از آنها معرف کاربرد جهت‌گیری کمی پژوهش است. پژوهش عملی و انسان‌گرا عمدتاً جنبه کیفی دارد و بر خلاف پژوهش علمی که از سال‌های دور بر پژوهش‌های تربیتی حاکم بوده، در سال‌های اخیر در حوزه تعلیم و تربیت و برنامه درسی گسترش یافته است. ویژگی پژوهش انسان‌گرایانه این است که برخی از روش‌های آن با نهضت نومفهوم‌سازی^۵ برنامه درسی و تأکیدی که این نهضت بر تجربه فردی دارد، همسو است (شریفیان، ۱۳۹۳). بر این اساس، این پژوهش با هدف بررسی وضعیت قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران و میزان بهره‌گیری از روش‌های جدید پژوهش یا به عبارت دیگر، استفاده از روش‌های انسان‌گرایانه و عملی صورت گرفت. به همین منظور با استفاده از چهارچوب ابزار دامنه قلمرو روش‌شناسی، مقاله‌های پنج نشریه تخصصی انجمن مطالعات برنامه درسی مورد تحلیل و واکاوی قرار گرفت.

نتایج مربوط به پرسش اول پژوهش (جدول ۳) نشان داد سهم کل مقاله‌های مرتبط با قلمرو روش‌شناسی از تعداد ۳۱ روش (۹۱/۷۴ درصد) تنها ۱۶ روش (۴۷/۳۶ درصد) بود که از این بین بیشترین فراوانی با تعداد ۲۴ مقاله (۱۹/۸۳ درصد) مربوط به پژوهش کاوش تحلیل محتوا و کمترین فراوانی با تعداد ۱ مقاله (۰/۸۳) به پژوهش‌های پژوهش‌روایی، پژوهش تلفیقی، پژوهش نظریه‌ای و پژوهش هنجاری اختصاص داشته است. همچنین روش‌شناسی ۱۰ مقاله (۸/۲۶) از دایره این قلمرو

1. Fundamentals of curriculum

2. humanistic

3. scientific

4. practical

5. reconceptualization

خارج بود که با عنوان روش‌شناسی متفرقه مربوط به روش‌هایی همچون ترکیبی، تطبیقی، آزمون و سنجش، فراتحلیل بود. نتایج مربوط به پرسش دوم پژوهش، که مربوط به روش‌شناسی‌های دارای فراوانی صفر در هریک از پژوهش‌های مورد تحلیل بود، نشان داد، ۱۵ روش (۴/۴ درصد) از بین ۳۱ روشی که دامنه قلمرو روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی ایران را تشکیل می‌دهد، دارای فراوانی صفر بوده است. به عبارتی دیگر، در هیچ یک از پژوهش‌هایی که مورد بررسی و تحلیل نوع روش‌شناسی قرار گرفت، از روش‌های درج شده در جدول (۴) استفاده نشده است.

این نتایج با پژوهش‌های مشابه همچون پژوهش رحمان‌پور و نصر اصفهانی (۱۳۹۲)، با عنوان «روش‌شناسی پژوهش‌های داخلی و خارجی برنامه درسی آموزش عالی» قربات‌هایی دارد؛ زیرا نتایج پژوهش آنها نیز نشان‌دهنده آن بود که رویکرد پژوهشی غالب در پژوهش‌های خارجی، رویکرد کیفی است که حدود (۶۰٪) پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده است در حالی که در پژوهش‌های ایرانی، رویکرد پژوهشی غالب، رویکرد کمی است که (۵۰٪) پژوهش‌ها را دربرمی‌گیرد. در پژوهش حاضر نیز نتایج نشان می‌دهد بیشترین سهم روش‌شناسی در پژوهش‌های مطالعات برنامه درسی به روش‌های کمی مانند (تحلیل محتوا، همبستگی، توصیفی، تجربی) اختصاص دارد و روش‌های (مانند روش‌های انتقادی، هنجاری، نظریه‌ای، تلفیقی، موردی و روایی) دارای زیربنای پارادایمیک کیفی، فراوانی بسیار پایین یا بعضاً صفر دارند.

همچنین می‌توان نتایج پژوهش حاضر را که به قلمرو روش‌شناسی اختصاص دارد با قلمرو دیگر جغرافیای مطالعات برنامه درسی یا به عبارت دیگر، قلمرو موضوعی که توسط کرمی و حجازی و طباطبائی (۱۳۹۴)، و احمدی (۱۳۸۹) بررسی شده است، مقایسه کرد. نتایج بررسی کتاب‌های داخلی و خارجی حوزه برنامه درسی با عنوان «مطالعات برنامه درسی» و «برنامه‌ریزی درسی» نشان داده که در کتاب‌های فارسی بر موضوعات سنتی و رایج رشته مطالعات برنامه درسی از جمله نظریه‌های برنامه درسی، طراحی برنامه درسی به ویژه مؤلفه انتخاب محتوا و سازمان‌دهی آن و ارزشیابی به ویژه ارزشیابی پایانی و تکوینی تأکید بیشتری شده است. در حالی که در کتاب‌های انگلیسی توزیع موضوعی بیشتری به موضوعاتی مانند دیدگاه‌ها و گفتمان‌های معاصر، چالش‌های پیش روی برنامه درسی، فناوری و سیاست‌گذاری، تربیت معلم، برنامه درسی حوزه‌های محتوایی، برنامه‌ریزی درسی سطوح تحصیلی و

معرفی مشاهیر این رشته هم مورد توجه بوده است؛ در مقام قیاس می‌توان گفت همان‌طور که قلمرو موضوعی در موضوعات و حیطه‌های سنتی و محدود رشته محصور مانده، قلمرو روش‌شناسی نیز صرفاً در انحصار چند روش بوده و سایر روش‌ها مغفول واقع شده است.

از سوی دیگر، محصور ماندن پژوهش‌ها در یک حوزه موضوعی و تراکم پژوهش‌ها در یک حیطه و بی‌توجهی به سایر حیطه‌ها می‌تواند تحت تأثیر بی‌توجهی به سایر روش‌ها در قلمرو روش‌شناسی باشد؛ زیرا همان‌گونه که در قسمت مبانی نظری پژوهش ذکر شد، بسط روش‌شناسی پژوهش در حوزه برنامه درسی از آنجا که به بسط و توسعه پرسش‌های قابل طرح، پیگیری و پاسخگویی در این رشته می‌انجامد، درک متفاوتی از حدود و ثغور و مأموریت‌های این رشته را به دنبال خواهد داشت. یعنی بسط مفهومی و موضوعی رشته برنامه درسی را می‌توان مرهون و معلول تنوع روش‌شناسی نیز دانست (مهرمحمدی، ۱۳۹۳).

به‌عنوان جمع‌بندی نتایج مربوط به دو پرسش اول پژوهش می‌توان گفت، قلمرو روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران، مانند قلمروی موضوعی، قلمرویی کوچک و محدود است. به عبارت دیگر، حدود و ثغور قلمرو روش‌شناسی همانند قلمرو موضوعی، هر چند دارای دامنه گسترده و متنوع است اما در عمل در پژوهش‌های تخصصی مطالعات برنامه درسی، تعداد کمی از آنها استفاده می‌شود که این امر می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد؛ از جمله می‌توان به آشنایی محدود پژوهشگران به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی با روش‌شناسی تخصصی رشته و ترس از برخورد با مشکل در فرایند اجرای این روش‌ها در بررسی موضوعات پژوهشی خود، معرفی کمتر دامنه روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی در کلاس‌های روش تحقیق و بیان ظرفیت‌ها و نحوه چگونگی اجرای هر یک از این روش‌ها در پژوهش‌ها اشاره داشت. البته این موضوع می‌تواند نشان‌دهنده آشنایی کمتر استادان از این روش‌ها و اهتمام بر معرفی روش‌های مرسوم و شناخته شده‌تر در کلاس‌ها باشد. با این تفاسیر، تکرار این رویه همچنان که نتایج پژوهش نشان داد، ضمن معرفی قلمرو روش‌شناسی رشته به‌عنوان قلمرویی محدود که می‌تواند از جاذبه رشته بکاهد، از گسترش قلمرو موضوعی جلوگیری کرده و به موازی‌کاری روش‌شناسی در پژوهش‌ها خواهد انجامید.

نتایج مربوط به پرسش سوم پژوهش که به بررسی سهم هر یک از نشریه‌های تخصصی در قلمرو روش‌شناسی جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران اختصاص داشت، نشان داد بیشترین تعداد مقاله در نشریه‌های تخصصی با توجه به قلمرو روش‌شناسی با فراوانی ۵۲ (۴۶/۸۵ درصد) مربوط به فصلنامه «پژوهش در برنامه‌ریزی درسی» و کمترین با فراوانی ۹ (۸/۱۱ درصد) به دوفصلنامه «پژوهش‌های برنامه درسی» اختصاص دارد. همچنین بیشترین تنوع روش‌شناسی در بین نشریه‌ها را فصلنامه «مطالعات برنامه درسی» با فراوانی ۱۱ (۲۶/۱۹ درصد) دارد و کمترین تنوع روش‌شناسی با فراوانی ۴ (۹/۵۲ درصد) به دوفصلنامه «پژوهش‌های برنامه درسی» اختصاص دارد. هرچند این نتایج می‌تواند تحت تأثیر تعداد مقاله‌های هر یک از نشریه‌ها در نمونه بررسی شده باشد، اما همان‌گونه که دیده می‌شود، با اینکه بیشترین مقاله‌ها مربوط به فصلنامه «پژوهش در برنامه‌ریزی درسی» است اما بیشترین تنوع روش‌شناختی به فصلنامه «مطالعات برنامه درسی» اختصاص دارد. بنابراین می‌توان گفت از عوامل دیگری که می‌تواند در جلوگیری از انحصار قلمرو روش‌شناسی کمک کند و باعث گسترش این قلمرو در پژوهش‌های مطالعات برنامه درسی شود، اهتمام نشریه‌های تخصصی رشته است که با استفاده از راهبردهایی همچون اولویت بررسی و امتیاز پذیرش مقاله‌ها با روش‌شناسی‌های جدید می‌توانند پژوهشگران و دانشجویان را ملزم به بهره‌گیری از روش‌های متعدد و متنوع مطالعات برنامه درسی کنند. با توجه به نتایج این پژوهش در جهت برون‌رفت از قلمرو محدود روش‌شناسی در جغرافیای مطالعات برنامه درسی ایران، پیشنهادهایی ارائه می‌شود:

- برگزاری کارگاه‌های روش‌شناسی تخصصی مطالعات برنامه درسی در زمینه روش‌های مغفول برای استادان (به‌ویژه استادان راهنما و مشاور پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها)، دانشجویان و پژوهشگران رشته و در نظر گرفتن تمهیدات لازم به منظور ترغیب استادان برای شرکت در کارگاه‌ها.
- تعریف واحد روش‌شناسی برنامه درسی در کنار روش تحقیق کمی، کیفی و غیره در سطح تحصیلات تکمیلی (هرچند در مقطع کارشناسی ارشد واحد درسی با عنوان روش‌های تحقیق در برنامه درسی وجود دارد اما عموماً در کلاس‌های درس روش‌های تحقیق عام معرفی و بحث می‌شود).

- استفاده از استادان متخصص روش‌شناسی حوزه مطالعات برنامه درسی در واحدهای درسی مربوط به روش‌شناسی رشته و الزام بر تدریس روش‌شناسی تخصصی مطالعات برنامه درسی در کلاس‌های درس.
- تدوین دستورالعمل در هر یک از گروه‌های آموزشی مطالعات برنامه درسی دانشگاه‌ها مبنی بر الزام دانشجویان بر استفاده از روش‌شناسی خاص در پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها به‌ویژه در دوره دکتری.
- در نظرگرفتن «محورهای روش‌شناسی» علاوه بر محورهای موضوعی در نشریه‌های تخصصی انجمن مطالعات برنامه درسی ایران به منظور جهت‌دهی پژوهش‌ها در استفاده از روش‌شناسی تخصصی رشته.

منابع

- احمدی، پروین (۱۳۸۹). بررسی میزان همپوشانی عناوین پایان‌امه‌های رشته برنامه درسی با مباحث مطرح در قلمرو این رشته (بر اساس نظریه بوشامپ) در دانشگاه‌های تهران. *نامه آموزش عالی*، ۳(۱۱)، ۱۰۵-۱۲۵.
- امین‌خندقی، مقصود (۱۳۸۹). تحلیلی بر میزان اهمیت و به کارگیری دستاوردهای علمی حوزه برنامه درسی در نظام‌های آموزشی شرکت‌های صنعتی: فرصت‌ها و تهدیدها. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران*، ۱۹، ۱۳۹-۱۶۹.
- رحمان‌پور، محمد؛ نصر اصفهانی، احمدرضا (۱۳۹۲). روش‌شناسی پژوهش‌های داخلی و خارجی مربوط به حوزه برنامه درسی در آموزش عالی. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی*، ۱(۲)، ۱۲۵-۱۴۸.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۹۱). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: آگه.
- شورت، ادموند سی. (۱۹۳۱). *روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی*؛ ترجمه محمود مهرمحمدی و همکاران (۱۳۸۷). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- فتحی و اجارگاه، کوروش (۱۳۹۲). *برنامه درسی به سوی هویت‌های جدید*: شرحی بر *نظریات معاصر برنامه درسی*. تهران: آییژ.
- کرمی، مرتضی؛ حجازی، زهرا؛ طباطبایی، سید محمدصادق (۱۳۹۴). گرایش‌های موضوعی غالب و غایب در کتاب‌های درسی دانشگاهی رشته مطالعات برنامه درسی در ایران و جهان. *دوفصلنامه پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*، ۳۷، ۲۵-۵۳.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۵). *خرد مینویی در روش‌شناسی علمی برای پژوهش‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی در ایران*. *روش‌شناسی علوم انسانی*، ۱۲(۴۹)، ۴۵-۸۲.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۳). رابطه متقابل روش‌شناسی و قلمرو موضوعی. *دانشنامه ایرانی برنامه درسی*. <http://www.daneshnamehicsa.ir>
- یادگارزاده، غلامرضا؛ فاطمی، عادل (۱۳۹۷). ارزشیابی مقالات علمی علوم تربیتی به منظور شناسایی اشتباهات رایج آماری. *فصلنامه آموزش و ارزشیابی*، ۴۱، ۱۳۵-۱۵۴.

- Aldrich, C. (2005). *Learning by doing: The essential guide to simulations, computer games, and pedagogy e-learning and other educational experiences*. San Francisco, CA: John Wiley.
- Beauchamp, G. A. (1982). Curriculum theory: Meaning, development, and use. *Theory into Practice*, 21(1), 23-27
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brunner, M. D. (2002). *Use of curriculum domains and subsystems by elementary principals and teachers in instructional decision-making*. Doctoral Dissertation, University of Florida.
- Connelly & Lantz (1991). Introduction: definitions of Curriculum. In Arie Lewy (ED). *The international Encyclopedia of Curriculum*. pp. 15 - 18.
- Short, E. C. (1991). Short, Edmund C., " Setting Priorities in Curriculum Research. *Journal of Curriculum & Supervision*, 6, 358-365.
- Johnson, M. (1970-1971). Appropriate research directions in curriculum and instruction. *Curriculum Theory Network*, 6, 24-37.
- Kimpston, R., & Rogers, K. (1986). A framework for curriculum research. *Curriculum Inquiry*, 16(4), 463-474.
- McNeil, John D. (2006). *Contemporary Curriculum in Thought and Action*. Sixth Edition. Wiley Jossey – Bass Education, John Wiley & Sons, Inc. United States of America.
- Posner, G. (1989). Making sense of diversity: The current state of curriculum research. *Journal of Curriculum & Supervision*, 4(4), 340-361.
- Scott, D., & Morrison, M. (2006). *Key ideas in educational research*. London; continuum.
- Tight, M (2012). *Discipline and theory in higher education research*. Research Papers in Education, iFirst Article: 1-18.
- Travers, M (2009). New methods, old problems: a skeptical view of innovation in qualitative research, *Qualitative Research*, 9(2): 161-179.
- Taylor, C. & Coffey, A. (2009). Editorial-Special issue: qualitative research and methodological innovation. *Qualitative Research*, 9(5), 523-526.
- Walker, D. (2003). *Fundamentals of curriculum: Passion and professionalism*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Zais, R. S. (1976). *Curriculum: Principles and foundations*. Ty Crowell Company.